

Analizë e shkurtër:

TRASHËGIMIA KULTURORE: NJË HISTORI E PATREGUAR

TRASHËGIMIA KULTURORE E KOSOVËS NË TEKSTET
MËSIMORE TË HISTORISË NË KOSOVË

Brief analysis:

CULTURAL HERITAGE: AN UNTOLD STORY

KOSOVO'S CULTURAL HERITAGE IN KOSOVO'S
HISTORY TEXTBOOKS

Kratka analiza:

KULTURNO NASLEĐE: NEISPRIČANA PRIČA

KULTURNO NASLEĐE KOSOVA U ŠKOLSKIM
UDŽBENICIMA ISTORIJE NA KOSOVU

Shkëlzen Gashi

Analizë e shkurtër:

TRASHËGIMIA KULTURORE: NJË HISTORI E PATREGUAR

TRASHËGIMIA KULTURORE E KOSOVËS NË TEKSTET
MËSIMORE TË HISTORISË NË KOSOVË

nga Shkëlzen Gashi

Ky raport është përgatitur në kuadër të projektit “EC për qytete transparente dhe gjithëpërfshirëse”, i përkrahur financiarisht nga Fondacioni i Kosovës për Shoqëri të Hapur. Përmbajtja dhe qëndrimet e shprehura në këtë publikim i përkasin autorëve dhe organizatës jo-qeveritare EC Ma Ndryshe.

Botues: EC Ma Ndryshe
Autor: Shkëlzen Gashi
Redaktimi gjuhësor: Gazmend Bërlajolli
Përkthimi në sërbiisht: Anton Berishaj
Përkthimi në anglisht: Elizabeth Gowing
Dizajn dhe faqosje: Bubrrecat

Rr. Saraçët 5, 20000/Prizren
Bulevardi Nënë Tereza, H 30 B1 Nr. 5, 10000/Prishtinë
www.ecmandryshe.org
info@ecmandryshe.org
038-224-967
029-222-771

PËRMBAJTJA

Hyrje	4
Pse duhet ta mësojmë trashëgiminë kulturore në shkolla?	4
Çka mësojmë për trashëgiminë kulturore?	4
Si mësohet Lidhja e Prizrenit?	4
Çka nuk mësojmë nga trashëgimia kulturore?	5
Rasti i “Trekëndëshit” në Prishtinë	6
Përfundim	6
Referencat	7
EC Ma Ndryshe	8

Hyrje

Kjo analizë e shkurtër synon t'i shqyrtojë tekste mësimore të historisë për shkollat fillore dhe të mesme në Kosovë, të miratuara nga Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë e Republikës së Kosovës, për të parë se si prezentohet në to trashëgimia kulturore e Kosovës. Çka paraqesin e çka jo këto tekste nga trashëgimia kulturore e Kosovës që prej antikitetit e këndeje, me theks të veçantë gjatë kohës së sundimit mesjetar sërb, pastaj gjatë sundimit pesëshkullor osman dhe në fund gjatë sundimit sërb/jugosllav në pothuajse tërë shekullin e kaluar? Duke qenë analiza e shkurtër, do të përqendrohemi te prezantimi i Lidhjes së Prizrenit dhe te mosprezantimi i Përmendores së Vëllazërim-Bashkimit, e njohur si "Trekëndëshi".

Pse duhet ta mësojmë trashëgiminë kulturore në shkolla?

Trashëgimia kulturore duhet të mësohet në shkolla për arsye të shumta. Ajo ndërlidhet me proceset e formësimit të identiteteve, prandaj edhe duhet t'u mësohet fëmijëve si burim i identitetit. Një tipar shumë i rëndësishëm i trashëgimisë kulturore është edhe ndikimi që ajo ka në kultivimin e kujtesës kolektive. Si trashëgimia e prekshme, ashtu edhe ajo shpirtërore, janë përcues të narrativave të të kaluarës dhe këto mësimet i ndihmojnë fëmijët në kultivimin e ndjenjës së përkatësisë. Mësimet mbi trashëgiminë dhe diversitetin kulturor duhet të jenë pjesë e programeve shkollore për t'i edukuar brezat e rinj pa i ngarkuar me urrejtje, duke i angazhuar në pengimin e konflikteve dhe nxitjen e mirëkuptimit mes kulturave. Në të njëjtën kohë, veç përfitimeve sociale dhe kulturore, trashëgimia kulturore sjell edhe dobi ekonomike për shoqërinë, prandaj ndjenja për ruajtjen dhe promovimin e trashëgimisë duhet të kultivohet te fëmijët sa më herët.

Çka mësojmë për trashëgiminë kulturore?

Në këto tekste paraqiten kryesisht objekte/monumente të trashëgimisë kulturore dhe atë vetëm përmes fotografive. Shumica dërrmuese e objekteve/monumenteve që prezentohen në to janë të karakterit etnik e politik, por edhe kur ky u mungon, sërish prezentohen në kontekst etnik e politik. Në përgjithësi, interpretimet ndjekin një narrativë etnocentrike dhe janë në kundërshtim të plotë me praktikën e mira botërore mbi të mësuarit e trashëgimisë dhe të diversitetit kulturor në shkolla.

Për periudhën e antikitetit, objektet/lokalitetet e paraqitura në këto tekste (kryesisht përmes fotografive) janë: Kalaja e Shkupit, Ulpiana dhe Kështjella e Rozafatit. Pra, përveç Ulpianës që gjendet në territorin e Kosovës, dy nga këto objekte gjenden jashtë saj: Kalaja e Shkupit në Maqedoni dhe Kështjella e Rozafatit në Shqipëri.

Sa i takon Kosovës në Mesjetë (sundimi bizantin, bullgar dhe ai serb) nuk prezentohet asgjë. Përjashtim bën 'Historia 7', në të cilën figuron një fotografi e Patriarkanës së Pejës. Për periudhën prej Betejës së Kosovës (1389), që shënon fillimin e sundimit osman në Kosovë e deri te Lidhja e Prizrenit (1878), që nënkupton fillimin e përfundimit të këtij sundimi gati pesëshkullor, paraqiten vetëm Tyrbja e Sulltan Muratit dhe Monumenti i Skënderbeut në Krujë, kurse në tekstin 'Historia 7' figuron edhe një fotografi e Xhamisë së Sulltan Mehmet Fatihut në Prishtinë. Sa i takon paraqitjes së monumenteve të ndërtuara gjatë sundimit pesëshkullor osman në Kosovë, përjashtim bëjnë deri-diku vetëm tekste 'Historia 11' dhe 'Historia 12' për gjimnazin e përgjithshëm.

Periudha e Rilindjes Kombëtare, e cila nis me Lidhjen e Prizrenit (1878) dhe përfundon me Shpalljen e Pavarësisë së Shqipërisë (1912) paraqitet me këto objekte: Lidhja e Prizrenit, Lidhja e Pejës, Mësonjëtorja e Korçës dhe Shtëpia e Pavarësisë në Vlorë. Te shtjellimi i kësaj periudhe mbi tri-dekadëshe jepen edhe katër fotografi të tjera; njëra paraqet veshjet e grave gjatë kohës së Lidhjes së Prizrenit, tjetra veshjet kombëtare, dhe në dy të mbeturat e kësaj periudhe tregohet çuditërisht një imazh pazari drush dhe një tjetër dyqanesh të artizanateve.

Shekulli i kaluar, gjatë të cilit Kosova ishte kryesisht nën sundimin serb e jugosllav, me theks të veçantë periudha nën sundimin Jugosllavisë së Titos (1945-1990), përshkruhet pjesërisht vetëm me disa të arritura në fushën e arsimit, siç janë Universiteti i Prishtinës dhe Akademia e Shkencave dhe e Arteve, si dhe në fushën e kulturës: letërsia, muzika, teatri e filmi, por nuk jepet asnjë arritur në rrafshet e tjera.

Si mësohet Lidhja e Prizrenit?

Në tekste mësimore të historisë të Kosovës thuhet se përfaqësuesit shqiptarë të të gjitha viseve, pa dallim feje, janë bashkuar në qershor 1878 dhe kanë themeluar Lidhjen e Prizrenit, e cila ka organizuar ushtrinë e vet për t'i dëbuar pushtuesit dhe për ta formuar shtetin e pavarur shqiptar. Mirë-

po, në këtë fjali, e cila ngërthen thelbin e narracionit të teksteve të Kosovës për Lidhjen e Prizrenit, dalin disa probleme:

- **e para:** nuk është se janë mbledhë të gjithë përfaqësuesit e trojeve shqiptare, ngaqë shumica dërrmuese vinin nga Kosova e nga Malësia, kurse nga Shqipëria e Jugut ishin vetëm dy përfaqësues, njëri prej të cilëve Abdyl Frashëri;
- **e dyta:** vetëm pesë nga delegatët e mbledhur në Prizren ishin të krishterë, madje pika e fundit e dokumentit të parë të nxjerrë nga Lidhja e Prizrenit, i quajtur Kararname ose Akti i Vendimeve dhe i miratuar më 18 qershor 1878, thotë: 'Ky dokument është nënshkruar nga 47 deputetë myslimanë (nënvizimi im), që të gjithë nga qytete të Shqipërisë Veriore e të Bosnjës'.
- **e treta:** dokumenti i Lidhjes së Prizrenit nuk thotë asgjë për shkollat, për bashkimin e trojeve shqiptare në një vilajet, për autonominë, e aq më pak për shtetin e pavarur shqiptar. Madje vetë Neni 1 i tij thotë se "... Lidhja e Prizrenit formohet me qëllim që të kundërshtojë çdo qeveri, përveç asaj të Portës së Lartë", kurse Neni 2 sqaron se qëllimi i Lidhjes është me i mbrojtë "...të drejtat perandorake të personit të papërlveshëm të madhërisë së Tij Sulltanit, sundimtarit tonë".

Për më tej, ky dokument i referohet shariatit, çka nuk përmendet askund nëpër tekstet mësimore të historisë në Kosovë, ndërkaq në nenin e fundit të tij nënvizon se "...lidhja do të kalojë brez pas brezi, tek fëmijët e fëmijëve tonë dhe ai që shkëputet prej saj do të konsiderohet 'tradhtar i fesë islame' e do të mallkohet e përbuzet prej anës sonë". Vetëm një vit pas themelimit të Lidhjes së Prizrenit, në një mbledhje që mbahet në Prizren, Lidhja pajtohet ta pranojë programin e autonomisë, kurse pas gati tre vjetësh, në një tubim të madh po në Prizren, Lidhja deklaron se do të angazhohet për pavarësinë e plotë, çka edhe e përforcoi vendosmërinë e Perandorisë Osmane për ta shtypur atë.

Në këto tekste nuk prezentohen as grupet kundërshtuese politike gjatë periudhës së Lidhjes së Prizrenit, por përmendet vetëm "lëvizja kombëtare shqiptare", gjë që lë të kuptohet se ka ekzistuar vetëm një forcë politike me njëfarë vazhdimësie historike që ka zhvilluar luftë të pandërprerë për t'u çliruar nga pushtuesit osman. Mirëpo, në vetë Lidhjen e Prizrenit kishin ekzistuar dy rryma: tradicionalistët myslimanë, të cilët dominonin, sidomos në Kosovë, si dhe intelektualët autonomistë, që simpatizoheshin kryesisht jashtë Kosovës.

Po ashtu, këto tekste nuk përmendin kurrfarë bashkëpunimi mes Lidhjes së Prizrenit dhe Qeverisë së Perandorisë Osmane, ndonëse në fillim pushteti osman kishte simpati të madhe për Lidhjen e Prizrenit dhe nuk kishte krijuar kurrfarë pengesash për formimin e saj, duke qenë se palët bashkërisht synonin t'i ruanin hapësirat që deri atëherë ishin nën sundimin e Perandorisë Osmane. Bashkëpunimi i Lidhjes së Prizrenit me Perandorinë Osmane merr fund pasi një grup i mllefosur shqiptarësh e vret në Gjakovë Mehmet Ali Pashën, i cili dërgohet nga Perandoria Osmane për t'i bindë shqiptarët që t'i pranojnë vendimet e Kongresit të Berlinit për ndryshimin e kufijve.

Çka nuk mësojmë nga trashëgimia kulturore?

Në shkollat e Kosovës fëmijët nuk e mësojnë asnjërin nga aspektet relevante të trashëgimisë kulturore që lidhen me: formësimin e identitetit, ndjenjën e përkatësisë, kujtesën kolektive, luftimin e urrejtjes, promovimin e mirëkuptimit mes kulturave, si dhe përfitimet ekonomike. Për më tej, atyre nuk u mësohet se trashëgimi kulturore nuk përbëjnë vetëm ndërtesat e objektet, pra vetëm pjesa materiale dhe fizike e të kaluarës.

Njëra nga kategoritë tejet të vlefshme dhe skajshmërisht të shpërfillura të trashëgimisë është ajo shpirtërorja. Nxënësit nuk mësojnë as për teknikat dhe metodat e mbrojtjes e të promovimit të trashëgimisë kulturore, as nuk e shijojnë atë përmes vizitave në organizata, punës praktike në punëtoritë artizanale ose multimedias.

Sa i përket trashëgimisë kulturore materiale (të prekshme), siç janë objektet fetare, në këto tekste nuk figurojnë objektet fetare mesjetare, kishat dhe manastiret ortodokse, të ndërtuara kryesisht gjatë sundimit mesjetar serb, si për shembull:

- Manastiri i Deçanit, i ndërtuar nga mesi i shek. 14 nga mbreti serb Deçanski;
- Manastiri i Graçanicës, i ndërtuar nga mbreti serb Milutin në vitin 1321;
- Kisha e Shën Premtes në Prizren, e ndërtuar me urdhër të mbretit serb Milutin, në shek. 14;
- Patriarkana e Pejës, një kompleks manastiresh të ndërtuara në vitet 1266-1345.

Po ashtu, në shumicën dërrmuese të këtyre teksteve, duke përfshirë tekste 'Historia 11' dhe 'Historia 12' për gjimnazin e përgjithshëm, nuk figuron asnjë nga objektet e ndërtuara kryesisht gjatë periudhës së sundimit gati

pesëshekullor osman, siç janë:

- objektet për ritet fetare: xhamitë, mesxhidet, tyrbet, teqet;
- objektet arsimore: medreset e bibliotekat;
- objektet e tjera: hamamet, urat e gurit, krojet publike, shtëpitë e banimit, kullat e sahatit, shatërvanet, hanet, çarshitë, e me radhë.

Është interesante se në këto tekste nuk figurojnë as lokalitete të rëndësishme si Janjeva, Binça, e Zymi. Pastaj, sa i takon trashëgimisë kulturore të periudhës socialiste, nuk jepet asnjë prej objekteve/monumenteve të ndërtuara gjatë kësaj periudhe, siç janë, mes tjerash:

- Monumenti i Luftës Antifashiste Nacional-Çlirimtare (LANÇ), i ndërtuar në Prishtinë në vitin 1960, ku edhe janë të varrosur shumë luftëtarë të kësaj lufte;
- Përmendorja e Vëllazërim-Bashkimit, e njohur si "Trekëndëshi", që simbolizonte Vëllazërim-Bashkimin mes popujve në Kosovë, e ndërtuar në Prishtinë në vitin 1961;
- Monumenti i Gazimestanit në përkujtim të Betejës së Kosovës të vitit 1389, i ndërtuar në afërsi të Prishtinës në vitin 1953.

Lidhur me trashëgiminë kulturore jomateriale (shpirtërore), paraqiten përzgjedhtazi dhe sipërfaqësisht muzika, vallet, veshjet e artizanati, por nuk ka absolutisht asgjë për gjuhën, dialektet dhe nëndialektet e saj, standardizimin e gjuhës, për ushqimin, ritualet, e kështu me radhë. Sa i takon trashëgimisë kulturore natyrore nuk prezantohet asnjë bukuri natyrore me rëndësi historike e kulturore, madje asnjëra prej shtatë bukurive kryesore natyrore që kanë rëndësi historike e kulturore, si: Gryka e Rugovës, Shpella e Gadimes, Ujëvarat e Mirushes, Brezovica, Burimi i Drinit të Bardhë, Bifurkacioni i Nerodimes, Kanioni i Drinit të Bardhë.

Rasti i "Trekëndëshit" në Prishtinë

Njëri nga shembujt ilustrues të trashëgimisë kulturore që nuk mësohet në tekstet e historisë të Kosovës është Përmendorja e Vëllazërim-Bashkimit, e njohur si "Trekëndëshi", që simbolizonte vëllazërim-bashkimin mes popujve në Kosovë. Ky monument është ndërtuar në vitin 1961 ndërmjet dy objekteve të mëdha që sot janë Komuna e Prishtinës dhe Parlamenti i Kosovës, aty ku dikur ishte Çarshia e Prishtinës. Për nga stili artistik, monumenti është ndërtuar në frymën universale dhe përfaqëson një model tipik të veprave të artit publik të asaj kohe.

Pas luftës së vitit 1999, monumentit iu vu eksploziv, nga i cili u shkaktuan disa dëme të vogla, por që nuk u riparuan asnjëherë, madje që nga paslufta nuk ka pasur ndonjëherë as mirëmbajtje të tij. Për më shumë, po pas luftës së vitit 1999 janë artikuluar propozime për rrënimin e këtij monumenti dhe ndërtimin e një sheshi të ri. E vetmja ndërlidhje që i bëhet këtij monumentit është ajo me ideologjinë politike të kohës kur u ndërtua, duke anashkaluar tërësisht tiparet artistike dhe vlerat sociale të tij. Kjo edhe është arsyeja kryesore pse nuk prezantohet ky monument që përbën një kategori të veçantë të trashëgimisë kulturore në Kosovë. Ndonëse dikur "Trekëndëshi" gëzonte statusin e monumentit, ai sot nuk gjendet as në Listën e Trashëgimisë Kulturore të Kosovës.

Përfundim

Nga shqyrtimi i teksteve mësimore të historisë në Kosovë del se trashëgimia kulturore në këto tekste prezantohet në mënyrë tejet të kufizuar. Nuk thuhet asgjë mbi rëndësinë e trashëgimisë kulturore dhe lidhjen e saj me formimin e identiteteve, as për ndikimin që diversiteti kulturor mund të ketë në zhvillimin e tolerancës, pengimin e urrejtjes, të racizmit dhe formave të tjera të diskriminimit që mund të shkaktojnë konflikte. Këto tekste nuk e shpjegojnë fare konceptin e "trashëgimisë kulturore", e madje as që e përmendin ndokund. Tekstet paraqesin kryesisht objekte/monumente të trashëgimisë kulturore dhe këto pothuajse kryekëput përmes fotografive. Shumica dërrmuese e objekteve/monumenteve të prezentuara në këto tekste kanë karakter etnik e politik, por edhe kur nuk e kanë, prezantohen sërish në kontekst etnik e politik. Në këto tekste nuk prezantohet fare sundimi sërb gjatë mesjetës në Kosovë, e për rrjedhojë mungon edhe prezantimi i trashëgimisë kulturore, kryesisht i objekteve fetare, të kësaj periudhe. Po ashtu, duke pasë parasysh se në këto tekste periudha pesëshekullore nën sundimin osman paraqitet si e errët, nuk figuron pothuajse asgjë nga trashëgimia kulturore e saj. Përrjashtim bëjnë deri-diku vetëm tekstet 'Historia 11' dhe 'Historia 12' për gjimnazin e përgjithshëm. Sa i takon periudhës nën sundimin Jugosllavisë së Titos (1945-1990), jepen pjesërisht vetëm disa të arritura në fushën e arsimit e të kulturës, por nuk figuron asnjëri prej objekteve/monumenteve të ndërtuara gjatë saj. Kosova po synon anëtarësimin në UNESCO, ndërkohë që në tekstet mësimore të historisë brezave të rinj nuk po u mësohet pothuajse asgjë nga trashëgimia kulturore e saj.

Referencat

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 5. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 6. Prishtinë: Libri Shkollor, 2009.

Isa Bicaj dhe Arbër Salihu. Historia 7. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 9. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 10. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011.

Jusuf Bajraktari dhe Isa Bicaj. Historia 11 gjimnazi i përgjithshëm. Prishtinë: Libri Shkollor, 2006.

Isa Bicaj dhe Isuf Ahmeti. Historia 12 gjimnazi shoqor. Prishtinë: Libri Shkollor, 2012.

Jusuf Bajraktari dhe Arbër Salihu. Historia 12 gjimnazi i përgjithshëm. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Isa Bicaj dhe Isuf Ahmeti. Historia 13. Prishtinë: Libri Shkollor, 2006.

EC Ma Ndryshe

EC është organizatë e komunitetit, e themeluar në vitin 2006, që angazhohet për avansimin e demokracisë në nivel lokal në Kosovë. Organizata punon me një numër të konsiderueshëm grupesh të komunitetit, si dhe mirëmban një presion të përhershëm ndaj qeverive lokale për qeverisje gjithëpërfshirëse, transparente dhe llogaridhënëse. EC angazhohet për qytetari aktive në formësimin e ambientit jetësor duke nxitur organizim të mirëfilltë të komunitetit, demokratizim të institucioneve dhe pasurim të jetës kulturore në qendrat kryesore të Kosovës, me fokus në Prizren dhe Prishtinë. Nga janari i vitit 2015, EC funksionon me këto tri programe: Qyteti Gjithëpërfshirës (mobilizim i komunitetit), Qeverisja e mirë (monitorim dhe avokim), Hulumtimi (prodhim i dijes)

Tiparet dalluese të EC janë: një, fokusi gjeografik, dhe dy, qasja ndaj çështjeve të interesit. E bazuar në Prizren dhe Prishtinë, organizata përdor qasje antropologjike në hulumtimin dhe zhvillimin e politikave. Si rezultat, produktet e hulumtimit të organizatës ofrojnë përmbytje të besueshme, pasi që merren me thelbin e problemit në vend se me simptomat. Për më tepër, EC mbulon fusha të veçanta sikur planifikimi urban, politikat kulturore, menaxhimi i hapësirës publike dhe të ngjashme, të cilat janë përgjithësisht të nëntrajtuara në Kosovë. Aktiviteti hulumtues dhe aktivizmi grassrootsi i organizatës janë metoda pune të kombinuara mirë dhe të ndërvarura. Përmes aktivizmit, EC angazhohet në mënyrë të përhershme në punë me grupet e komunitetit për t'i identifikuar nevojat e tyre, të cilat janë burime që e ushqejnë komponentën e hulumtimeve. Kjo metodologji mundëson ndikim më të madh tek agjenda e politikëbërjes, pasi që idetë vijnë nga poshtë, ndërsa paralelisht krijohen mundësi për përfshirjen e politikëbërësve në

një debat konstruktiv dhe të mirëinformuar.

Projektet kryesore të organizatës gjatë viteve të fundit: EC për qytete transparente dhe gjithëpërfshirëse (2015–2016), Indeksi i Reformës së Transparencës Komunale (2015–2016), Urbanizmi I Prizrenit nën vëzhgim të përhershëm (2013–2016), Aktivizmi kulturor dhe urban në Prizren (2014–2015), Qyteti Gjithëpërfshirës, planifikim me pjesëmarrje për zhvillim të qëndrueshëm urban në Prizren (2013–2015), Lidhja e komunitetit me shërbyesit e drejtësisë (2014–2016), Zhvillimi rajonal përmes turizmit kulturor (2014–2015), Pjesëmarrja qytetare përmes medias sociale (2013–2015), Trashëgimia kulturore, shtyllë qendrore e zhvillimit lokal dhe rajonal në Prizren (2013–2015), Pjesëmarrja publike në hartimin e politikave kulturore në Prizren (2012–2013), Transparenca Online e komunave të Prizrenit, Mamushës dhe Prishtinës (2012–2015), Një tregim ballkanik (2011–2012), Aktivizmi qytetar për mbrojtjen e trashëgimisë kulturore (2009–2010)

Publikimet e fundit të organizatës: Milionat e shpenzuara për monumentet e mbyllura (2016), Një qytet për komunitetin (2015), Katalogu i Rajonit Jug “Bukur dhe Gjelbër” (2015), Zhdukja e Gjurmeve – Qendrat historike të Kosovës (2015), Mbrojtja dhe promovimi i trashëgimisë kulturore (kontribut për raportin e Progresit) (2015), (Pa)drejtësia në urbanizmin e Prizrenit (2015), Grupet e komunitetit dhe planifikimi urban në Prizren (2015), Katalogu i Rajonit të Prizrenit (2015), Planifikim urban për qytetarët (2014), Qendra Historike e Prishtinës numëron ditët e fundit (2014), Ku është kall-drëmi i Prizrenit? (2014), Paraja publike si “paret e babës” (2014), Udhëzues për transparencën në komuna (2014), Ligjet nuk po e mbrojnë Qendrën Historike të Prizrenit (2014), Urbanizmi si lexim i qytetit (2014).

Brief analysis:

CULTURAL HERITAGE: AN UNTOLD STORY

KOSOVO'S CULTURAL HERITAGE IN KOSOVO'S
HISTORY TEXTBOOKS

by Shkëlzen Gashi

This report was prepared as part of the 'EC for transparent and inclusive cities' project, with financial support from the Kosovo Foundation for Open Society. The contents and opinions expressed in this publication are those of the author and EC Ma Ndryshe NGO.

Published by EC Ma Ndryshe
Written by Shkëlzen Gashi
Edited by Gazmend Bërlajolli
Translated into Serbian by Anton Berishaj
Translated into English by Elizabeth Gowing
Design and layout by Bubrrecat

Rr. Saraçët 5, 20000/Prizren
Bulevardi Nënë Tereza, H 30 B1 Nr. 5, 10000/Prishtinë
www.ecmandryshe.org
info@ecmandryshe.org
038-224-967
029-222-771

CONTENTS

Introduction	14
Why should cultural heritage be taught in schools	14
What is taught about cultural heritage?	14
How is the League of Prizren taught?	14
What is not taught about cultural heritage?	15
The case of the 'Triangle' monument in Prishtina	16
Conclusion	16
References	17
EC Ma Ndryshe	18

Introduction

This short analysis aims to review Kosovo's primary and middle school history text books, as approved by the Republic of Kosovo's Ministry of Education, Science and Technology, in order to see how Kosovo's cultural heritage is presented. What do these textbooks include, and what do they leave out, of Kosovo's cultural heritage from ancient times onwards, with a particular emphasis on medieval Serbian rule, the five centuries of Ottoman rule and finally the Serbian/ Yugoslav rule for almost all of the last century? As a short analysis we will focus on the presentation of the League of Prizren and the absence of the Brotherhood and Unity Monument known as the 'Triangle'.

Why should we teach cultural heritage in schools?

Cultural heritage should be taught in schools for many reasons. It is connected with the process of identity forming, and thus should be taught to children as a source of identity. A very important feature of cultural heritage is also the impact it has on the cultivation of collective memory. Both tangible and intangible heritage is a channel for the narratives of the past and learning these helps children to cultivate a feeling of belonging. Learning about cultural heritage and diversity should be part of school curricula in order to educate the younger generation without burdening them with hatred, to engage them in prevention of conflict and encourage understanding between cultures. At the same time, as well as the social and cultural benefits, cultural heritage offers economic benefit for society and thus an instinct for the protection and promotion of heritage should be cultivated in children as early as possible.

What do we teach about cultural heritage?

In these textbooks it is mainly cultural heritage sites and monuments that are described and these only through photographs. The vast majority of sites and monuments which are presented are of an ethnic and political nature, but even when this is lacking, they are still presented in an ethnic and political context. In general, interpretations follow an ethnocentric narrative and are wholly in conflict with good practice worldwide on the teaching of cultural heritage and cultural diversity in schools.

For the period of antiquity, the sites/ locations presented in the textbooks (mainly through photographs) are the Skopje citadel, Ulpiana and the Rozafa castle. Thus two of the sites are out of the country: the Skopje citadel in Macedonia and the Rozafa castle in Albania while Ulpiana is located within the territory of Kosovo.

There is no presentation at all of medieval Kosovo (Byzantine, Bulgarian and Serbian rule). The exception to this is Historia 7 which features a photograph of the Patriarchate of Peja/ Peć. For the period from the Battle of Kosovo (1389) which marks the beginning of Ottoman rule in Kosovo, and up to the League of Prizren (1878) - i.e. the beginning and end of this almost five centuries of rule - the only thing included is the Turbe of Sultan Murat and the Monument of Skanderbeg in Kruja, while the textbook History 7 also features a photograph of the Sultan Mehmet Fatih Mosque in Prishtina. As for the presentation of the monuments built during the five centuries of Ottoman rule in Kosovo, there is a small exception made only in the History 11 and History 12 textbooks for general high school.

The period of the National Renaissance which began with the League of Prizren (1878) and ended with the Declaration of Albanian Independence (1912) is represented through the following sites: the League of Prizren, the League of Peja, the school in Korça and the House of Independence in Vlora. The coverage of this thirty year period includes four other photographs: one shows women's costume during the time of the League of Prizren, another shows national costume, and the remaining two for this period rather strangely show an image of a wood market and artisan shops.

The last century, during which Kosovo was mainly under Serbian and Yugoslav rule, and in particular the period under the rule of Tito's Yugoslavia (1945-1990) is partially described only with some achievements in the field of education, such as the University of Prishtina and the Academy of Arts and Sciences, and the field of culture: literature, music, theatre and film, but no achievement is mentioned in other fields.

How is the League of Prizren taught?

In the history textbooks of Kosovo it is said that the Albanian representatives of all regions, irrespective of religion, came together in June 1878 and formed the League of Prizren, which organised its own army to expel those in power

and form an independent Albanian state. However, various problems arise from this sentence, which represents the heart of the narrative of the Kosovo textbooks on the League of Prizren:

- the first is that not all representatives of Albanian regions came together, since the vast majority came from Kosovo and the highlands, while there were only two representatives from southern Albania, of whom one was Abdyl Frashëri;
- the second is that only five of the delegates gathered in Prizren were Christian, and in fact the final point of the first document issued by the League of Prizren, called Kararname or the Act of Decisions, approved on 18 June 1878 says ‘This document is signed by 47 Muslim representatives [my emphasis] of the cities of Northern Albania and Bosnia’.
- thirdly, the League of Prizren document says nothing about schools, about the union of Albanian lands into one vilayet, or about autonomy, and even less about an independent Albanian state. In fact its first article says that ‘...the League of Prizren is formed with the aim of opposing any government other than that of the Sublime Porte’ while Article 2 clarifies that the aim of the League is to protect ‘... the imperial rights of the unassailable person of his majesty the Sultan, our ruler’.

Furthermore, this document refers to Sharia, which is mentioned nowhere in the history textbooks of Kosovo, and meanwhile in its final article it emphasises that ‘... the league will continue, generation after generation, to our children’s children and he who breaks away from it will be considered a “traitor to the Islamic faith” and will be cursed and scorned by us’. Just one year after the League of Prizren was established, the League agreed, at a meeting held in Prizren, to accept the programme of autonomy, while nearly three years later, in a great meeting also in Prizren, the League declared that it would work for full independence, which also strengthened the resolve of the Ottoman Empire to repress it.

In these textbooks there is also no mention of the groups of political opposition during the period of the League of Prizren, with references only to ‘the national Albanian movement’, which leads it to be understood that there existed only one political force with some kind of historical continuity which carried on an uninterrupted war for liberation from Ottoman conquerors. However, within the League of Prizren itself there were two schools of thought: the Muslim traditionalists, who dominated, especially in

Kosovo, and the autonomist intellectuals, whose sympathisers were mainly outside Kosovo.

Likewise, these textbooks make no mention of the collaboration between the League of Prizren and the government of the Ottoman Empire even though at the beginning the Ottoman powers had great sympathy with the League of Prizren and offered no impediment to its formation, since those involved both aimed to protect the area which had been until then under the rule of the Ottoman Empire. Collaboration between the League of Prizren and the Ottoman Empire ended when a group of enraged Albanians in Gjakova killed Mehmet Ali Pasha who had been sent by the Ottoman Empire to persuade the Albanians to accept the decisions of the Congress of Berlin on border changes.

What is not learned from cultural heritage?

In Kosovo’s schools children learn none of the relevant elements of cultural heritage which are related to the formation of identity, the feeling of belonging, collective memory, tackling hatred, promotion of understanding between cultures and economic benefits. Furthermore, they are not taught that cultural heritage is not made up solely of buildings and sites, of just parts of the physical material of the past.

One of the most valuable, and highly neglected, categories of heritage is the intangible. Pupils do not learn about techniques and methods for protecting and promoting cultural heritage and nor do they experience it through visits to organisations, practical work in craft workshops or multimedia.

As for material (tangible) cultural heritage, such as religious sites, these textbooks feature no medieval religious sites, such as the Orthodox churches and monasteries, mainly built during medieval Serbian rule, with examples like:

- Dečani monastery built from the middle of the fourteenth century by the Serbian king Dečanski;
- Gračanica monastery, built by the Serbian king Milutin in 1321;
- the church of Saint Prenda in Prizren, built on the orders of the Serbian king Milutin in the fourteenth century;
- the Patriarchate of Peć, a complex of monasteries built from 1266 to 1345.

Likewise, in the vast majority of these textbooks, with the exception of History 11 and History 12 for general high

school, there is no mention of the buildings constructed mainly during the five centuries of Ottoman rule such as:

- buildings for religious ceremonies: mosques, turbes, teqes;
- educational buildings: madrasas and libraries;
- other buildings: hammams, stone bridges, fountains, houses, clock towers, inns, markets etc.

It's interesting that these textbooks also don't feature important locations such as Janjeva/o, Binça and Zym. Then, as far as the cultural heritage of the socialist period is concerned, there is no inclusion of any of the sites or monuments built during this period such as:

- the Monument to the Anti-Fascist National Liberation War, built in Prishtina in 1960, where many soldiers from this war are buried;
- the Brotherhood and Unity Monument, known as the 'Triangle' which symbolised Brotherhood and Unity between the peoples of Kosovo, built in Prishtina in 1961;
- the Gazimestan Monument commemorating the Battle of Kosovo of 1389, built near Prishtina in 1953.

In connection with intangible (spiritual) cultural heritage a selective and superficial representation is given of music, dance, costume and crafts, but there is nothing at all on the language and its dialects and sub-dialects, the standardisation of the language, or about food, rituals etc. As for natural cultural heritage there is no reference to any of the natural beauties of historical and cultural importance, and not even to any of the seven main natural beauty spots with historical and cultural significance such as the Rugova Gorge, the Gadime caves, the Mirusha waterfalls, Brezovica, the source of the White Drin, the Nerodima Bifurcation and the White Drin Canyon.

The case of the Triangle in Prishtina

One of the illustrative examples of cultural heritage which is not taught in the history textbooks of Kosovo is the Brotherhood and Unity Monument, known as the Triangle, which symbolised brotherhood and unity between the peoples of Kosovo. This monument was built in 1961 between two large buildings which are today the Prishtina Municipality building and the Kosovan Parliament, where the Prishtina market was at one time. In artistic style the monument was built in a universal spirit and is typical of works of public art of the time.

After the war in 1999 explosives were set against the monument which caused some small damage which was never repaired, and since the war there has been no maintenance of it. Furthermore, after 1999, proposals were made for the destruction of the monument and the construction of a new square. The only connection made with this monument was with the political ideology of the period when it was built, entirely ignoring its artistic style and social values. This is also the main reason for the exclusion of this monument which makes up a special category of cultural heritage in Kosovo. Although the Triangle once had the status of a monument, today it isn't even on the List of Cultural Heritage in Kosovo.

Conclusion

From a review of Kosovo's history textbooks it can be seen that cultural heritage in these textbooks is presented in an extremely limited way. Nothing is said about the importance of cultural heritage and its connection with the formation of identity, nor about the impact that cultural diversity can have on the development of tolerance, or prevention of hatred, racism and other forms of discrimination which can cause conflict. These textbooks give no explanation of the concept of 'cultural heritage' and it is hardly mentioned anywhere. The textbooks mainly present cultural heritage sites and monuments and these are almost entirely through photographs. The vast majority of sites and monuments presented in these textbooks have an ethnic and political character, and even when they do not, they are still presented in an ethnic and political context. There is no presentation at all of medieval Serbian rule in Kosovo, and as a consequence there is also a lack of references to the cultural heritage, mainly religious buildings, of this period. Likewise, as the five centuries of Ottoman rule are presented in these textbooks as a dark period, there is almost no mention of its cultural heritage. A limited exception to this is in the History 11 and History 12 textbooks for general high school. As for the period under the Yugoslav rule of Tito (1945 - 1990) there is a partial account of some of the achievements in education and culture, but none of the buildings and monuments constructed during this period are featured. Kosovo is aiming for membership of UNESCO while its history textbooks teach its younger generation almost nothing about its cultural heritage.

References

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 5. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 6. Prishtinë: Libri Shkollor, 2009.

Isa Bicaj dhe Arbër Salihu. Historia 7. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 9. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 10. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011.

Jusuf Bajraktari dhe Isa Bicaj. Historia 11 gjimnazi i përgjithshëm. Prishtinë: Libri Shkollor, 2006.

Isa Bicaj dhe Isuf Ahmeti. Historia 12 gjimnazi shoqor. Prishtinë: Libri Shkollor, 2012.

Jusuf Bajraktari dhe Arbër Salihu. Historia 12 gjimnazi i përgjithshëm. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Isa Bicaj dhe Isuf Ahmeti. Historia 13. Prishtinë: Libri Shkollor, 2006.

EC Ma Ndryshe

EC is a community organization, founded in 2006, committed to the advancement of democracy in Kosovo at the local level. The Organization works with a considerable number of community groups, and maintains constant pressure on the local governments for inclusive, transparent and accountable governance. EC engages in civic action for shaping our living environment by fostering genuine community organization, democratization of institutions and enrichment of cultural life in the key centers of Kosovo, focusing on Prizren and Pristina. Since January 2015, EC operates the following three programs: Inclusive City (Community Mobilization), Good Governance (Monitoring and Advocacy), Research (Knowledge Production).

EC's differentiating features are: first, geographic focus, and second, approach to issues of interest. Based in Prizren and Pristina, the organization uses the anthropological approach to research and policy development. As a result, the organization's research products provide reliable content, since they deal with the essence of the problem rather than the symptoms. Further, EC covers specialty areas such as urban planning, cultural policies, public space management, and alike, which in general remain under-addressed in Kosovo. The organization's research activity and grassroots activism are well-combined and interdependent work methods. Through activism, EC is permanently involved in working with community groups to identify their needs, which are the sources feeding its research component. This methodology enables greater influence over the policy-making agenda, as ideas are coming from the bottom, along with creating opportunities for the inclusion of policymakers in a constructive and well-informed debate.

The Organization's main projects in the recent years: EC for Transparent and Inclusive Cities (2015-2016), Municipal Transparency Reform Index (2015-2016), Urbanism Watch – Urbanism of Prizren under Scrutiny (2013 – 2016), Cultural and Urban Activism in Prizren (2014-2015), Inclusive City – Participatory Planning for Sustainable Urban Development in Prizren (2013 – 2015), Linking Communities to Justice Providers (2014-2016), Regional Development through Cultural Tourism (2014-2015), Citizen Participation through Social Media (2013 – 2014), Cultural Heritage, the Central Pillar for Sustainable Local and Regional Development in Prizren (2013 – 2014), Citizen Participation in the Drafting Cultural Policies in Prizren Municipality (2012 – 2013), Online Transparency of Prizren, Mamusha and Prishtina Municipalities (2012 – 2015), A Balkans Tale (2011-2012), Civic Action in Protecting Cultural Heritage (2009-2010).

The Organization's most recent publications: Millions spent on closed monuments (2016), A City for the Community (2015), Beautiful and Green - Catalog of the Region South (2015), Erasing the Traces – Historic Centers of Kosovo (2015), Protection and Promotion of Cultural Heritage (Input for the Progress Report) (2015), (in)Justice in Urbanism of Prizren (2015), Community Groups and Urban Planning in Prizren (2015), Prizren Region Catalog (2015), Urban Planning for Citizens (2014), Countdown to Last Days for the Historic Center of Prishtina (2014), Where Is Prizren's Cobblestone? (2014), Public Money as "Dad's Money" (2014), Guide to Municipal Transparency (2014), Historic Center of Prizren, (un)Protected Area (2014), Reading the City through Urbanism (2014).

Kratka analiza:

KULTURNO NASLEĐE: NEISPRIČANA PRIČA

KULTURNO NASLEĐE KOSOVA U ŠKOLSKIM
UDŽBENICIMA ISTORIJE NA KOSOVU

Autor Shkëlzen Gashi

SOROS

Fondacioni i Kosovës për Shoqëri të Hapur
Kosovo Foundation for Open Society
Kosovska Fondacija za Otvoreno Društvo

Ovaj izveštaj je pripremljen u sklopu projekta “EC za transparentne i sveobuhvatne gradove”, finansijski podržanog od Kosvske fondacije za otvoreno društvo. Sadržaj i stavovi izneti u ovoj publikaciji pripadaju autoru i nevladinoj organizaciji EC Ma Ndryshe.

Izdavač: EC Ma Ndryshe
Autor: Shkëlzen Gashi
Jezička redakcija: Gazmend Bërlajolli
Prevod na srpski: Anton Berishaj
Prevod na engleski: Elizabeth Gowing
Dizajn i prelom: Bubrrecat

Rr. Saraçët 5, 20000/Prizren
Bulevardi Nënë Tereza, H 30 B1 Nr. 5, 10000/Prishtinë
www.ecmandryshe.org
info@ecmandryshe.org
038-224-967
029-222-771

SADRŽAJ

Uvod	24
Zbog čega treba da učimo o kulturnom nasleđu u školi?	24
Šta učimo o kulturnom nasleđu?	24
Kako se uči Prizrenska Liga?	24
Šta ne učimo od kulturnog nasleđa?	25
Slučaj spomenika “Bratstva jedinista” u Prištini	26
Zaključak	26
Reference	27
EC Ma Ndryshe	28

Uvod

Ova kratka analiza ima za cilj da razmotri nastavne udžbenike istorije za osnovne i srednje škole na Kosovu, odobrene od Ministarstva za obrazovanje, nauku i tehnologiju Republike Kosovo, kako bi se uvideli načini kako se u njima predstavlja kulturno nasleđe Kosova. Šta predstavlja ju, a šta ne ovi udžbenici od kulturnog nasleđa Kosova, od antičkog doba na ovamo, sa posebnim naglaskom na vreme srpske srednjovekovne vladavine, zatim tokom petovekovne osmanske vladavine i na kraju, tokom srpsko/jugoslovenske vladavine tokom takoreći celog prošlog veka? Pošto je reč o kratkoj analizi, usredsredićemo se na predstavljanje Prizrenske Lige i na predstavljanje spomenika "Bratstvo jedinstvo".

Zašto treba da učimo kulturno nasleđe u školi?

Kulturno nasleđe treba da se uči u školi iz mnogih razloga. Ono se vezuje za procese formiranja identiteta, i zato treba da se predaje deci kao izvor identiteta. Jedna od važnih odlika kulturnog nasleđa je i uticaj koje ono ima na kultivisanje kolektivnog pamćenja. Kako materijalno nasleđe, tako i ono duhovno, prenosioci su narativa prošlosti, i ove lekcije pomažu deci u kultivisanju osećanja pripadnosti. Lekcije o nasleđu i kulturnoj različitosti treba da budu deo školskih programa kako bi se mlada pokolenja vaspitavala neopterećena mržnjom, angažujući ih u sprečavanju konflikata i podsticanju razumevanja među kulturama. U isto vreme, osim socijalne i kulturne dobiti, kulturno nasleđe donosi i ekonomsku dobit društvu, te zato osećanje za očuvanje i promociju nasleđa treba da se kultiviše kod dece još u njihovoj ranoj dobi.

Šta učimo o kulturnom nasleđu?

U ovim udžbenicima se uglavnom predstavljaju objekti/spomenici kulturnog nasleđa i to samo putem fotografija. Najveći broj objekata/spomenika koji se u njima predstavljaju, su etničkog i političkog karaktera, ali i kad on nedostaje, oni se ponovo predstavljaju u etničkom i političkom kontekstu. Uopšte uzev, interpretacije slede etnocentrički narativ i u potpunoj su suprotnosti sa dobrim svetskim praksama učenja u školi o nasleđu i kulturnoj različitosti.

Iz antičkog doba, objekti/lokaliteti, predstavljeni u ovim udžbenicima (uglavnom putem fotografija) su: Tvrđava u Skoplju, Ulpijana i Skadarska Tvrđava. Dakle, osim Ulpi-

jane koja se nalazi na teritoriji Kosova, dva od pomenuta objekta, nalaze se van njega: Skopska tvrđava u Makedoniji i Skadarska Tvrđava u Albaniji.

Što se tiče Kosova u Srednjem veku (vizantijska, bugarska i srpska vladavina) nije ništa predstavljeno. Izuzetak je 'Istorija 7' u kojoj figurira fotografija Pečke Patrijaršije. Za razdoblje od Kosovske bitke (1389), koja označava početak osmanske vladavine na Kosovu, pa sve do Prizrenske Lige (1878), koja podrazumeva početak kraja ove gotovo petovekovne vladavine, predstavljeni su samo Muratovo Turbe i Spomenik Skenderbega u Kruji, a u istom udžbeniku se nalazi i fotografija džamije Sultana Mehmeta Fatih-a u Prištini. Što se tiče predstavljanja spomenika izgrađenih tokom petovekovne osmanske vladavine na Kosovu, donekle izuzetak čine samo udžbenici 'Istorija 11' i 'Istorija 12' za opštu gimnaziju.

Period Nacionalnog preporoda, koji počinje Prizrenskom Ligom (1878) i završava se proglašenjem nezavisnosti Albanije (1912), predstavljen je sledećim objektima: Prizrenskom Ligom, Pečkom Ligom, školom u Korči i Kućom nezavisnosti u Valoni. Prilikom obrade ovog perioda, koji traje više od tri decenije, daju se i četiri fotografije; na jednoj je predstavljena ženska nošnja iz vremena Prizrenske Lige, na drugoj nacionalna nošnja, a na preostale dve začudo su predstavljeni prizori pijace gde se prodaju drva i prizor zanatski radnji.

Prošli vek, tokom kojeg je Kosovo uglavnom bilo pod srpskom i jugoslovenskom vladavinom, sa posebnim naglaskom na period pod vladavinom Titove Jugoslavije (1945–1990) opisuje se delimično, samo pominjanjem nekoliko dostignuća u oblasti obrazovanja, kao što su Univerzitet u Prištini i Akademija nauka i umetnosti, kao i u oblasti kulture: književnost, muzika, pozorište i film, ali se ne iznosi ni jedno dostignuće u drugim oblastima.

Kako se uči Prizrenska Liga?

U udžbenicima istorije Kosova se navodi da su se albanski predstavnici iz svih krajeva, bez obzira na religiju, ujedinili juna 1878 godine i osnovali Prizrensku Ligu, koja je organizovala svoju vojsku u cilju proterivanja okupatora i formiranja nezavisne albanske države. Međutim, iz ove rečenice, koja obuhvata srž naracije kosovskih udžbenika o Prizrenskoj Ligi, proizilazi nekoliko problema:

- **prvo:** ne radi se o okupljanju predstavnika iz svih albanskih krajeva, pošto je ogromna većina dolazila sa

Kosova i Malesije, a iz južne Albanije bilo je samo dva predstavnika, među kojima i Abdulj Frašeri;

- **drugo:** samo su pet od prisutnih delegata u Prizrenu bili hrišćani, čak poslednja tačka prvog dokumenta donetog od strane Prizrenske Lige nazvan Karaname ili Akt Odluka koji je usvojen 18. juna 1878 navodi: 'Ovaj dokument je potpisalo 47 poslanika muslimana (moje podvlačenje), svi redom iz gradova Severne Albanije i Bosne';
- **treće:** dokument Prizrenske Lige upošte ne pominje škole, ujedinjenje albanskih krajeva u jedan vilajet, autonomiju, a još manje nezavisnu albansku državu. Čak, u Članu 1 ovog dokumenta se navodi da se "... Prizrenka Liga formira u cilju suprotstavljanja svakoj vladi, osim one Visoke Porte", a Član 2 objašnjava da je cilj Lige da zaštiti "...carska prava neokaljane osobe njegovog veličanstva Sultana, našeg vladara".

Šta više, ovaj se dokument poziva na šerijat, što se nigde ne pominje u udžbenicima istorije na Kosovu, a u njegovom poslednjem članu se podvlači da će "...Liga prelaziti sa pokolenja na pokolenje, na decu naše dece i onaj ko se odvoji od nje, biće smatran 'izdajnikom islamske vere' i biće proklet i prezren od naše strane". Samo godinu dana od osnivanja Prizrenske Lige, na sastanku održanom u Prizrenu, Liga prihvata program autonomije, a nakon skoro tri godine na velikom skupu takođe u Prizrenu, Liga izjavljuje da će se angažovati za punu nezavisnost, što je i učvrstilo odlučnost Osmanskog Carstva da je uguši.

U ovim udžbenicima se ne predstavljaju ni protivničke političke grupe tokom perioda Prizrenske Lige, već se pominje samo "albanski nacionalni pokret", što daje do znanja da je postojala samo jedna politička snaga sa nekakvim istorijskim kontinuitetom, koja je vodila neprestani rat za oslobađanje od osmanskih osvajača. Međutim, u samoj Prizrenskoj Ligi postojale su dve struje: muslimanski tradicionalisti, koji su bili dominantni posebno na Kosovu, kao i intelektualci autonomisti, koji su uživali simpatije uglavnom van Kosova.

Takođe, u ovim udžbenicima se ne pominje nikakva saradnja između Prizrenske Lige i vlade Osmanskog Carstva, i ako je u početku osmanska vlast gajila velike simpatije prema Prizrenskoj Ligi i nije stvarala nikakve prepreke za njeno formiranje, pošto su strane imale zajednički cilj da sačuvaju prostore koji su do tada bili pod vladavinom Osmanskog Carstva. Saradnja Prizrenske Lige i Osmanskog Carstva se okončala nakon što je gnevna grupa Albanaca u

Đakovici ubila Mehmet Ali Pašu, kojeg je Osmansko Carstvo poslalo da ubedi Albance da prihvate odluku Berlinskog Kongresa o promeni granica.

Šta ne učimo od kulturnog nasleđa?

U kosovskim školama deca ne uče ni jedan od relevantnih aspekata kulturnog nasleđa vezanih za: formiranje identiteta, osećanja pripadnosti, kolektivno sećanje, borbu protiv mržnje, promociju razumevanja među kulturama, kao i ekonomsku dobit. Šta više, oni se ne uče da kulturno nasleđe ne sačinjavaju samo zgrade i objekti, dakle samo materijalni i fizički deo prošlosti.

Jedna od veoma vrednih i ekstremno zapostavljenih kategorija nasleđa je i ona duhovna. Učenici ne uče ni tehnike ni metode zaštite i promocije kulturnog nasleđa, niti uživaju u tom nasleđu putem organizovanih poseta, praktičnog rada u zanatskim radionicama ili multimedija.

Što se tiče materijalnog (opipljivog) kulturnog nasleđa, kao što su verski objekti, u ovim udžbenicima ne figuriraju srednjovekovni verski objekti, pravoslavne crkve i manastiri izgrađeni uglavnom tokom srednjovekovne srpske vladavine, kao na primer:

- Manastir Visoki Dečani, izgrađen sredinom 14 veka od srpskog kralja Stefana III Dečanskog;
- Manastir Gračanica, kojeg je izgradio srpski kralj Milutin 1321;
- Crkva Svete Petke u Prizrenu izgrađena naredbom srpskog kralja Milutina u 14 veku;
- Pečka Patrijaršija, manastirski kompleks, izgrađen u periodu 1266-1345;

Takođe, u velikom delu ovih udžbenika, izuzev udžbenika 'Istorija 11' i 'Istorija 12' za opštu gimnaziju, ne figurira ni jedan od objekata izgrađenih uglavnom tokom skoro petovekovne osmanske vladavine, kao što su:

- Objekti za verske obrede: džamije, mesdžidi, turbe, tekije;
- Obrazovni objekti: medrese i biblioteke;
- Ostali objekti: hamami, kameni mostovi, javne česme, kuće za stanovanje, sahat kule, šadrvani, hanovi, čaršije i tako redom.

Interesantno je da u ovim udžbenicima ne figuriraju ni važni lokaliteti, kao što su Janjevo, Binča i Zum. Zatim, što se tiče kulturnog nasleđa iz socijalističkog perioda, ne daje se ni jedan od objekata/spomenika, izgrađenih tokom ovog perioda, kao što su pored ostalog:

- Spomenik Antifaističke Nacionalno- oslobodilačke borbe (ANOB), izgrađen u Prištini 1960 godine, gde su i pokopani posmrtni ostaci mnogih boraca ovog rata;
- Spomenik Bratstvo – jedinstvo, koji je simbolizovao bratstvo – jedinstvo među narodima na Kosovu, izgrađen u Prištini 1961. godine;
- Spomenik na Gazimestanu, u znak sećanja na Kosovsku bitku iz 1389. godine, izgrađen u blizini Prištine 1953.

U vezi sa nematerijalnim (duhovnim) kulturnim nasleđem, predstavljene su selektivno i površno muzika, narodna kola, nošnja i zanatstvo, ali nema apsolutno ništa o jeziku, njegovim dijalektima i poddijalektima, standardizaciji jezika, o hrani, ritualima i tako redom. Što se tiče prirodnog kulturnog nasleđa, nije predstavljena ni jedna prirodna lepota od istorijske i kulturne važnosti, čak ni jedna od sedam glavnih prirodnih lepota, koje imaju istorijski i kulturni značaj, kao što su: Rugovska klisura, pećina u Gardimlju, Vodopadi u Miruši, Brezovica, izvor Belog Drima, bifurkacija Nerodimlja, Kanjon Belog Drima.

Stučaj spomenika “Bratstva – jedinstva” u Prištini

Jedan od ilustrativnih primera kulturnog nasleđa, koji se ne pominje u udžbenicima istorije na Kosovu je i spomenik “Bratstva – jedinstva” koji je simbolizovao bratstvo- jedinstvo među narodima na Kosovu. Ovaj spomenik je izgrađen 1961. godine između dva velika objekta u kojima su danas smešteni opština Priština i parlament Kosova, tu gde je nekada bila prištinska čaršija. Po svom umetničkom stilu, spomenik je izgrađen u univerzalnom duhu i predstavlja tipičan model javnih umetničkih dela iz tog vremena.

Nakon rata 1999., na spomenik je postavljen eksploziv, usled čega su mu nanete manje štete, koje nikada nisu popravljene, čak od završetka rata spomenik uopšte nije održavan. Šta više, nakon rata 1999., izneti su i predlozi za rušenje ovog spomenika i izgradnju novog trga. Jedina veza koja se uspostavlja između ovog spomenika i vremena kada je izgrađen je politička ideologija, zapostavljajući u celini njegove umetničke odlike i socijalnu vrednost. Ovo je i glavni razlog što ovaj spomenik nije predstavljen, iako predstavlja posebnu kategoriju kulturnog nasleđa na Kosovu. Iako je nekada spomenik “Bratstvo – jedinstvo” uživao status spomenika, on se danas ne nalazi ni na listi kulturnog nasleđa Kosova.

Zaključak

Iz razmatranja udžbenika istorije na Kosovu, proizilazi da se kulturno nasleđe predstavlja na veoma ograničen način. Ne kaže se ništa o važnosti kulturnog nasleđa i njegovoj povezanosti sa formiranjem identiteta, niti o uticaju koju kulturna različitost može imati na razvoj tolerancije, sprečavanje mržnje, rasizma i ostalih oblika diskriminacije, koji mogu da izazovu konflikte. Ovi udžbenici uopšte ne objašnjavaju koncept “kulturnog nasleđa”, čak niti ga uopšte pominju. Udžbenici u glavnom predstavljaju objekte/spomenike kulturnog nasleđa i to takoreći isključivo putem fotografija. Velika većina predstavljenih objekata/spomenika u ovim udžbenicima ima etnički i politički karakter, ali i kada ga nemaju, oni se opet predstavljaju u etničkom i političkom kontekstu. U ovim udžbenicima se uopšte ne tretira srpska vladavina tokom srednjeg veka na Kosovu, a kao posledica toga nedostaje i predstavljanje kulturnog nasleđa, uglavnom verskih objekata iz tog perioda. Takođe, imajući u vidu da se u ovim udžbenicima petovekovni period pod osmanskom vladavinom predstavlja kao mračan, takoreći ne figurira ništa od njegovog kulturnog nasleđa. Izuzetak donekle čine samo udžbenici “Istorija 11” i “Istorija 12” za opštu gimnaziju. Što se tiče perioda pod vladavinom Titove Jugoslavije (1945 – 1990) delimično se pominju samo neka dostignuća iz oblasti obrazovanja i kulture, ali ne figurira ni jedan od objekata /spomenika izgrađenih u tom periodu. Kosovo stremi učlanjenju u UNESCO-u, a u udžbenicima istorije mladim pokolenjima se takoreći ništa ne nudi od njegovog kulturnog nasleđa.

Reference

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 5. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 6. Prishtinë: Libri Shkollor, 2009.

Isa Bicaj dhe Arbër Salihu. Historia 7. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 9. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. Historia 10. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011.

Jusuf Bajraktari dhe Isa Bicaj. Historia 11 gjimnazi i përgjithshëm. Prishtinë: Libri Shkollor, 2006.

Isa Bicaj dhe Isuf Ahmeti. Historia 12 gjimnazi shoqor. Prishtinë: Libri Shkollor, 2012.

Jusuf Bajraktari dhe Arbër Salihu. Historia 12 gjimnazi i përgjithshëm. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Isa Bicaj dhe Isuf Ahmeti. Historia 13. Prishtinë: Libri Shkollor, 2006.

EC Ma Ndryshe

EC je organizacija zajednice, osnovana 2006. godine, koja se angažuje za unapređenje demokratije na lokalnom nivou na Kosovu. Organizacija radi sa znatnim brojem grupa u zajednici, a vrši i stalan pritisak na lokalne vlade u cilju sprovođenja sveobuhvatnog, transparentnog i upravljanja koje polaze račune. EC se angažuje za aktivno građanstvo za stvaranje životnog ambijenta, podstičući istinsku organizaciju zajednice, demokratizaciju institucija i obogaćivanje kulturnog života u glavnim urbanim centrima Kosova, sa fokusom na Prizren i Prištinu. Od januara 2015. godine, EC funkcioniše kroz tri programa: Sveobuhvatni grad (mobilizacija zajednice), Dobro upravljanje (monitorisanje i lobiranje), Istraživanje (proizvodnja znanja).

Glavne odlike EC su: pod jedan, geografsko fokusiranje i, pod dva, pristup pitanjima od interesa. Smeštena u Prizrenu i Prištini, organizacija koristi antropološki pristup u istraživanju i razvoju politika. Kao rezultat, proizvodi istraživanja organizacije nude pouzdane sadržaje, pošto se bave suštinom problema umesto simptomima. Šta više, EC pokriva posebne oblasti, kao što su urbano planiranje, kulturne politike, menadžiranje javnog prostora i slično, koje se uopšte uzev ne tretiraju u dovoljnoj meri na Kosovu. Istraživačka aktivnost i grassroots aktivizam organizacije su metode rada dobro kombinovane i međuzavisne. Putem aktivizma, EC se stalno angažuje u radu sa grupama u zajednici u cilju identifikacije njihovih potreba, koji su ujedno i izvori koji pothranjuju komponentu istraživanja. Ova metodologija omogućuje veći uticaj na agendu vođenja politike, pošto ideje dolaze odozdo, a paralelno se stvaraju

moogućnosti za uključivanje političkih činilaca u konstruktivnu i dobro informisanu debatu.

Glavni projekti organizacije tokom poslednjih godina su: EC za transparentne i sveobuhvatne gradove (2015.–2016.), Indeks reforme opštinske transparentnosti (2015.–2016.), Urbanizam Prizrena pod stalnim nadgledanjem (2013.–2016.), Kulturni i urbani aktivizam u Prizrenu (2014.–2015.), Sveobuhvatni grad, planiranje uz učešće i održivi urbani razvoj u Prizrenu (2013.–2015.), Građansko učešće putem socijalnih medija (2013.–2015.), Kulturno nasleđe, centralni stub lokalnog i regionalnog razvoja u Prizrenu (2013.–2015.), Javno učešće u stvaranju kulturnih politika u Prizrenu (2012.–2013.), Online transparentnost opština Prizren, Mamuša i Priština (2012.–2015.), Jedna balkanska priča (2011.–2012.), Građanski aktivizam za zaštitu kulturnog nasleđa (2009.–2010).

Poslednje publikacije organizacije: Potrošeni milioni na zatvorene spomenike (2016), Grad za zajednicu (2015), Katalog Regiona Jug "Lepo i Zeleno" (2015), Nestanak tragova – Istorijski centri Kosova (2015), Zaštita i promocija kulturnog nasleđa (doprinos za Izveštaj o progresu) (2015), (Ne)pravda u urbanizmu Prizrena (2015), Grupe zajednica i urbano planiranje u Prizrenu (2015), Katalog Regiona Prizrena (2015), Urbano planiranje za građane (2014), Istorijski Centar Prištine broji poslednje dane (2014), Gde je kaldrma Prizrena? (2014), Javni novac kao "očeve pare" (2014), Vodič za transparentnost u opštinama (2014), Zakoni ne štite Istorijski Centar Prizrena (2014), Urbanizam kao čitanje grada (2014).

